

BRITSKÉ VPLYVY NA ČINNOSŤ A TVORBU MARTINA RÁZUSA

LÝDIA MIROĽOVÁ

Stupeň, forma, ročník štúdia: PhD., externá, 1.

Študijný program: všeobecné dejiny

Konzultant: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

Kľúčové slová: Martin Rázus, Škótsko, britský vplyv, Seton-Watson, národne povedomie, Slovenská národná strana, autonómia, medzivojnové obdobie

1 Život a štúdium Martina Rázusa

Martin Rázus, slovenský spisovateľ, politik a evanjelický kňaz. Narodil 18. októbra 1888 vo Vrbiaci a zomrel 8. augusta 1937 v Brezne. Vrbica ležiaca v blízkom susedstve Liptovského Mikuláša je už od roku 1923 súčasťou mesta. Liptovský Mikuláš bol v čase narodenia Martina Rázusa nesmierne dynamickým a rozvíjajúcim sa mestom, ku ktorému gravitovali ostatné okolité mestečká a obce. Rozvíjal sa tu predovšetkým kožiarsky priemysel a po požiari v roku 1883, ktorý zničil väčšinu podnikov, sa tu začali budovať nové, ešte modernejšie fabriky. Mesto sa zvyklo v tomto období preto nazývať aj „slovenský Manchester“. Vznikala tu neveliká vrstva úspešných podnikateľov a početná skupina fabrických robotníkov, ktorá sa formovala z drobných remeselníkov a roľníkov. K tejto skupine obyvateľov patrili aj predkovia Martina Rázusa. Rázus pochádzal z typickej slovenskej chudobnej robotnícko-roľníckej rodiny. Bol synom maloroľníka a garbiara Martina Rázusa (1863 – 1913) a Márie rodenej Hajdovej-Petrikovej (1866 – 1942), ktorá pracovala ako pomocníčka v mikulášskych meštianskych rodinách. Rázusovci patrili k starým obyvateľom Vrbice, ktorí sa hlásili k evanjelickému náboženstvu. Už v 18. storočí boli veľmi rozvetveným rodom. Pre označenie jednotlivých vetiev rodu sa v súvislosti s týmto menom používali viaceré prídomy. Otec Martina Rázusa pochádzal z vetvy používajúcej prímeno Capko. Pôvod toho prímena však nepoznali už ani súčasníci spisovateľa a politika Martina Rázusa.

Martin Rázus bol najstarším synom z ôsmich detí.¹ Vzdelanie získal na vrbickej ľudovej škole, kde bol zapísaný vo všetkých ročníkoch práve pod menom Capko. Pôvodne sa mal ísť vyučiť za zámočníka alebo kováča do Viedne, no vďaka štipendijnej základni, ktorú založil pre členov svojej rodiny vrbický rodák – evanjelický kňaz, žijúci prevažnú časť svojho života v Nemecku, Ján Borbis (1832 – 1913), mohol Martin Rázus, ktorý patril k jeho vzdialenejším príbuzným pokračovať v ďalšom štúdiu. Navštevoval meštiansku školu v Liptovskom Mikuláši, ktorú však pre udanie z účasti na slovenskej zábave nedokončil. Rok strávil na gymnáziu v Banskej Bystrici a v rokoch 1903 – 1907 študoval na Evanjelickom a. v. dištriktuálnom lýceu (ako sa vtedy nazývalo vyššie gymnázium) v Kežmarku. Po maturite sa zapísal na teologickú fakultu v Bratislave. Spomenieme, že Rázus predtým ako sa rozhodol pre štúdium teológie zvažoval aj iné povolania. Pre zlý zdravotný stav otca sa chcel zamestnať v banke, alebo pokračovať v štúdiu na právnickej fakulte, proti čomu bola najmä jeho matka. Teologickú fakultu úspešne ukončil v roku 1911. Ako kaplán a kňaz pôsobil potom v Modre, Pribylíne, Moravskom Lieskovom a Brezne. V roku 1913 sa oženil s Elenou Zochovou (1892 – 1946) s ktorou mali tri deti.

¹ Sestrou Martina Rázusa bola aj slovenská spisovateľka a prekladateľka Mária Rázusová-Martáková (1905 – 1964). Venovala sa tvorbe pre deti a mládež, no najmä poézii. Prekladala z francúzštiny a ruštiny diela od V. Huga, N. V. Gogoľa, F. M. Dostojevského a iných autorov.

Významnú časť v jeho živote predstavoval takmer ročný študijný pobyt, ktorý absolvoval v Škótsku. Ten bol realizovaný za podpory britského historika a publicistu Roberta Wiliama Setona-Watsona (1879 – 1951), známeho tiež pod pseudonymom Scotus Viator. Spomenieme, že Seton-Watson sa narodil v Londýne no pôvodom po oboch rodičoch bol Škót. Plynule hovoril a písal po francúzsky, nemecky a práve v týchto jazykoch komunikoval s Čechmi a Slovákami, ktorí nevedeli anglicky. Bez väčších problémov čítal po slovensky a česky, ale už zriedkavejšie týmito jazykmi hovoril. Študoval v Oxforde, kde sa venoval historickým vedám. Po smrti svojho otca v roku 1903 mal život zabezpečený celoživotným príjmom, rozhodol sa preto, že ho využije na štúdium európskej histórie. Krátky čas strávil na univerzite v Berlíne a Paríži. V roku 1905 pricestoval do Viedne, aby sa zapísal na miestnu univerzitu. Vtedy ho Rakúsko-Uhorsko zaujímalo skôr z pohľadu významného mocenského činiteľa v priestore strednej a juhovýchodnej Európy. Navštívil aj Uhorsko, pôvodne ako obdivovateľ jeho histórie. Neskôr sa však začal intenzívne zaujímať o národnostné pomery v Uhorsku a osobitú pozornosť venoval aj slovenskej otázke. Už v roku 1906 začal v britskej tlači vysvetľovať svoje názory na pomery v Rakúsko-Uhorsku. Pre časopis *Spectator* opísal aj udalosť z Černovej v roku 1907. Možno povedať, že patril v tej dobe k najuznávanejším anglicky hovoriacim odborníkom na národnostné pomery v Uhorsku. Medzi Slovákami a Čechmi mal viacero priateľov s ktorými udržiaval aj písomný kontakt. Počas prvej svetovej vojny poskytol česko-slovenskému zahraničnému odboju významnú pomoc. Bol spolupracovníkom T. G. Masaryka (1850 – 1937), ktorého uviedol medzi britských politikov a zaslúžil sa o diplomatické uznanie ČSR.²

Seton-Watson bol autorom viacerých publikácií. Spomenieme napríklad *The Future of Austria-Hungary* (Budúcnosť Rakúsko-Uhorska), ktorá predstavovala jeho prvú knihu a vyšla v roku 1907 alebo o rok neskôr kniha pod názvom *Racial Problems in Hungary* (Národnostná otázka v Uhorsku). Práve honorár z nej sa rozhodol Seton-Watson použiť na štipendiá pre slovenských študentov protestantskej teológie na univerzite v Edinburhu. Už v roku 1910 prišli na takýto pobyt prví dvaja slovenskí študenti, Fedor Ruppeldt (1886 – 1979), ktorý sa stal neskôr žilinským biskupom a Vladimír Roy (1885 – 1936), neskoršie popredný slovenský básnik. Rok na to ich nasledoval Martin Rázus s Ľudovítom Šenšelom (1888 – 1956) a potom aj Ján Halaša a Jozef Koreň (1887 – 1967).

Martin Rázus s Ľudovítom Šenšelom, absolventom teológie v Šoproni prišli na New College v Edinburhu na jeseň 1911. Začiatky v novom prostredí boli pre Rázusa pomerne ťažké. Neovládal jazyk a navyše počas celého svojho pobytu zápasil s nedostatkom financií. O jeho neľahkej situácii sa dozvedáme aj z listov, ktoré v tom čase adresoval evanjelickému kňazovi v Liptovskom Mikuláši Jurovi Janoškovi (1856 – 1930). Svoje začiatky v Británii opísal Rázus tiež v cestopisnom fejtóne pod názvom *Prvé dojmy s anglickým prostredím*, ktorý bol uverejnený v časopise *Prúdy* v roku 1911.

Napriek tomu Škótsko na Rázusa veľmi zapôsobilo. Všimol si ako si škótsky národ váži svoju minulosť a tradíciu, ako miluje svoju reč, zvyky a umenie. Pútal ho spoločenský život tunajších ľudí, o ktorom tvrdil, že bol z veľkej časti už doma jeho vysneným ideálom. Mal na mysli najmä organizovanie rôznych schôdzok a krúžkov, ktoré tu boli bežné. Stretávali sa na nich ľudia podobných záujmov, aby spoločne diskutovali na dané témy a vymieňali si svoje myšlienky. Z nich ho najviac zaujali literárne združenia, ktoré boli zvyčajne súčasťou cirkevných aktivít. Ľudia patriaci k istému kostolu mali svoje literárne schôdzky v svojej cirkevnej miestnosti. Bol názoru, že forma takýchto schôdzok by bola prospešná aj u nás najmä na pozitívne oslovenie mladých ľudí.

Obdivoval slobodu Škótska, kde si mohol hocikto hocikde slobodne na ulici povedať a hovoriť o čom chcel a komu sa nepáčilo, zväčša pokojne odišiel ďalej. Stretol sa tu so slobodou presvedčenia, toleranciou a tvorivou myšlienkou. Takýto úsudok bol pravda pochopiteľný v porovnaní s politickými pomermi v danom Uhorsku. Spomenieme, že Rázus sa nachádzal v Británii práve v čase vzráhajúceho sa ženského boja za volebné právo. Išlo o hnutie tzv. sufražetiek (Suffrage angl., franc. volebný hlas, hlasovanie), ktoré pre získanie svojho cieľa takmer dennodenne rečnili na rôznych verejných miestach a prechádzali niekedy aj k stratégii občianskej neposlušnosti. Tieto osobné skúse-

² Aj po vojne patril Seton-Watson k hlavným obhajcom a propagátorom nového štátu vo Veľkej Británii. Po roku 1918 sledoval napäté vzťahy Čechov a Slovákov a naďalej udržiaval kontakty s mnohými predstaviteľmi politického či kultúrneho diania. Od roku 1922 pôsobil ako profesor stredoeurópskych dejín na Škole slovenských a východoeurópskych štúdií pri Londýnskej univerzite a v rokoch 1945 – 1949, ako vedúci Katedry československých štúdií na Oxfordskej univerzite. S cs. zahraničným odbojom spolupracoval aj počas druhej svetovej vojny.

nosti a zážitky zachytil v príbehu s názvom *Sufražetka*, ktorý v roku 1912 ako kuriozitu uverejnil v časopise *Dennica*.

V Edinburghu študoval Rázus predovšetkým filozofiu a sociológiu, súdiac aj podľa kníh, ktoré si zo svojho pobytu doniesol. Často navštevoval Carnegieho mestskú knižnicu. Z britských autorov mu imponoval najmä John Ruskin (1819 – 1900) pre úsilie odčiniť spoločenskú krivdu a Alfréd Tennyson (1908 – 1892). Rázus preložil aj jeho baladu *Edward Grey*.

So svojim spolužiakom často navštevoval stretnutia, kde sa schádzali študenti rozličných národov a rás, zabávali sa pri speve a hudbe, ale bez alkoholu. Na týchto stretnutiach nechýbali ani recitácie a rečnícke prejavy. Rázus tu prítomných informoval aj o politických pomeroch v strednej Európe. Prekvapilo ho aj, že so svojimi sťažnosťami v tejto spoločnosti nebol jediný. Tu apelovali na civilizovaný svet napríklad Arméni zotročovaní Turkami a Kurdami. Diskutovalo sa tu napríklad aj o zlej situácii Írska, kde sa britská vláda neponáhľala riešiť národnostnú otázku.

Počas študijného pobytu v Británii boli obaja študenti v kontakte so Setonom-Watsonom. V Archíve literatúry a umenia MS v Martine sa nachádza šesť listov, ktoré Seton-Watson adresoval Rázusovi, keď bol v Škótsku. Prvé tri listy sú písané v nemčine, keďže Rázus v tom čase ešte neovládal dobre angličtinu. Koncom októbra 1911 ich Seton-Watson pozval k sebe na návštevu. Rázus bol prekvapený jeho bohatstvom. Obdivoval jeho knižnicu a prekvapilo ho najmä to, koľko umeleckých predmetov zo Slovenska videl v jeho salóne. Boli to obrazy, keramika či výšivky. V rodinnom kruhu Setona-Watsona strávili aj Vianoce. Rázus si všimol tradičné zvyky, ktoré táto rodina dodržiavala. Páčilo sa mu, že každý večer sa vo veľkej miestnosti všetci spolu zišli, aj služobníctvo a hlava rodiny sa pomodlila a poďakovala za prežitý deň a to bez zbytočnej teatrálnosti naopak skutočne veľmi úprimne. Syn Martina Rázusa v spomienke na otca píše, že na tieto Vianoce otec veľmi rád doma spomínal.

V máji 1912, tesne pred uplynutím ich štipendia, Seton-Watson pozval oboch študentov ešte do svojho letného sídla na ostrove Skye, nachádzajúceho sa pri severozápadnom pobreží Škótska. Rázus so Šenselom pozvanie prijali a návštevu využili na to, aby sa mu mohli obaja osobne poďakovať nielen za celý študijný pobyt ale aj za všetko, čo vykonal v záujme slovenských národov. Rázus v časopise *Dennica* potom uverejnil dve básne s názvom *Na Skyei* a *U. S. Watsonovcov*, v ktorých mu vyjadril veľkú vďačnosť ako aj celej jeho rodine. So Setonom-Watsonom ostal Rázus naďalej v písomnom kontakte. O ich ďalšom spoločnom stretnutí však správy nemáme, napriek tomu, že Seton-Watson v medzivojnovom období niekoľkokrát Slovensko navštívil.

Rázus vďaka zahraničnému študijnému pobytu nemal možnosť spoznať len Škótsko, ale aj mestá cez ktoré prechádzal, ako Londýn, Paríž, Ženevu, Bazilej či Prahu. Domov si doniesol viacero obrazov miest a krajov, ktoré navštívil a niekoľko cudzojazyčných kníh. Viac sa potom už do cudziny nedostal. Po návrate domov ho jeho skúsenosť v zahraničí posmelila k aktivite a vyformovala v muža odbojnej povahy.

2 Martin Rázus a politika

Martin Rázus je pre širšiu a laickú verejnosť dnes známy predovšetkým ako spisovateľ, už menej známe je aj jeho pôsobenie na politickej scéne. Rázus bol členom a neskôr predsedom Slovenskej národnej strany (SNS). Do jej radov vstúpil ešte pred prvou svetovou vojnou no v politike sa začal výraznejšie angažovať až na začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia. Ako člen výkonného výboru bol najskôr neoficiálnym ideológom strany. S Rázusom národná strana z veľkej časti kalkulovala ako s dotvárateľom a obhajcom svojho ideového programu. Rátala s jeho žurnalistickým prejavom, ktorý mohol záväziť, keďže sa vtedajšia slovenská žurnalistika nemala čím chváliť. To Rázus skutočne dokázal. Svojím publicistickým prejavom a vystupovaním vedel mnohých ľudí získať a nadchnúť. Bol autorom mnohých politologických článkov, komentárov udalostí, polemík, esejí a úvah a to nie len v slovenských, ale aj českých periodikách. V medzivojnovom období sa zaradil medzi stálice slovenskej žurnalistiky, kedy sa so svojimi príspevkami snažil zasadiť predovšetkým za obranu národných záujmov Slovákov.

Na stránkach *Národných novín* Rázus viackrát vysvetľoval dôvody, ktoré ho viedli k tomu aby sa začal v politike aktívne angažovať. Sám totižto priznával a uvedomoval si, že táto aktivita nie veľmi harmonizuje s povoláním evanjelického kňaza. Jeho rozhodnutie vyplynulo zrejme z presvedčenia, že

len ako kňaz nemôže dostatočne pracovať v prospech svojho národa. Tvrdil, že politikom či vodcom sa nikdy necítil a jeho vstup do politiky nepodnietili osobné ambície. Rázus otvorene priznával, že vo výraznej miere ho k tomuto rozhodnutiu motivovali zahraničné osobnosti medzi nimi aj spomenutý Seton-Watson, keď v roku 1926 na stránkach *Národných novín* Rázus píše: „*Krivdy svojho národa som sa ujal za príkladom W. Rittera, Björnsona, Scotus Viatora. Oni, cudzozemskí spisovatelia, považovali si to za povinnosť ľudskosti. Ako som to nemal ja, hoci malý, ale domáci, keď ide o môj vlastný ľud a národ.*“ Ich zaujatie pre pomoc malým národom (medzi nimi aj Slovákom) sa pre neho stalo nepochybne mravným príkladom. Vstup do politiky bol pre Rázusa teda vstupom bytostným, chápaným z jeho pohľadu ako povinnosť voči svojmu národu.

28. októbra 1918 bola v Prahe vyhlásená Československá republika, ako spoločný štát Čechov a Slovákov. Rázus prijal vznik nového štátu s nadšením. Do novovzniknutého štátu vkladal isté nádeje, ktoré sa však nenaplnili. Naopak, z poprevratového vývoja bol hlboko sklamaný. Spočiatku volil mlčanie, zrejme, aby sa vo svojich postojoch a názoroch neunáhlil. Postupne sa však stával odporcom uplatňovania česko-slovenskej vzájomnosti v praxi a na zložitú hospodársku a sociálnu situáciu, ktorá na Slovensku nastala začal otvorene poukazovať. Vzniknutý stav nedával za vinu ani tak Čechom, ako najmä samotným Slovákom pôsobiacich v radoch centralistických politických strán, ktorí podľa Rázusa hľadeli viac na svoje politické ambície, než na slovenské záujmy. Vo svojich článkoch Rázus pomerne často upozorňoval na dôsledky štátneho centralizmu, rozmáhajúci sa karierizmus v politike či neprímerané zastúpenie Slovákov v štátnej i verejnej správe na Slovensku. Písal tiež o tzv. nepríležitostnom systéme, ktorý znemožňoval mnohým Slovákom uplatniť sa a pomerne často poukazoval aj na problematiku vyst'ahovalectva. V roku 1923 v *Bratislavských novinách* Rázus napríklad píše: „*Slovensko trpí dnes hospodársky, administratívne i kultúrne pri všetkých vzácnych hodnotách, ktoré sa s prevratom národu dostali za podiel.*“ Pri svojich prejavoch sa Rázus ale snažil dištancovať od osobných invektív, usiloval sa písať a polemizovať vecne a presvedčať silou argumentov. Od slovenských predstaviteľov pôsobiacich v centralistických politických stranách očakával, že si uvedomia zložitosť polohy Slovenska v spoločnej republike a postavia sa na stranu obrany slovenských záujmov.

Zahraničné prostredie a kontakt so západnou kultúrou mali značný podiel na formovaní jeho politických názorov a postojov. Prejavovalo sa to napríklad aj pri jeho chápaní nacionalizmu. Spomenieme, že tento pojem patrí medzi najpoužívanejšie termíny Rázusovej medzivojnovej publicistiky, ktorým označoval obranu základných národných práv Slovákov a zároveň svoju politickú orientáciu. Základnou črtou Rázusovho nacionalizmu bola nepochybne jeho láska k vlasti, slovenskému ľudu, jeho jazyku, kultúre a kresťanským hodnotám, ktoré ako kňaz vyznával. Nacionalizmus v jeho ponímaní bol pravda založený na princípoch demokracie a humanity.

Rázus pojem národ nikdy neabsolutizoval. Národ bol pre neho historickou kategóriou, ktorá pre svoje uplatnenie sa a spokojnosť môže mať viaceré historické podoby. Ako príklad uvádzal politický systém Veľkej Británie. Škótsko, ako jedna z krajín Británie, aj keď nemá svojho vlastného kráľa a musí akceptovať spoločné štátne zriadenie, má právo na slobodné myslenie, vyjadrovanie sa a na zákonnú ochranu tohto práva. Rázus tak ako tento príklad používal na poukázanie kedysi rozdielnych pomerov v Uhorsku aj v medzivojnovom období ním chce poukázať na stav v republike. Uznával, že český a slovenský národ tvorí navonok jednotný štátny celok, vo vnútornom vzájomnom pomere však majú Česi a Slováci akceptovať svoj odlišný národný charakter a všetky z toho plynúce práva. V roku 1923 sa v *Bratislavských novinách* Rázus zaoberal vtedy pomerne často kladenou otázkou, a teda, či Československý štát tvorí jeden alebo dva národy. Argumentoval, že podľa neho ide o zle položenú otázku a vyhýbal sa teoretizovaniu o probléme. Za rozhodujúce skôr považoval, či spolu žiť tieto národy chcú a vedia. Ako príklad uvádza Anglicko a Spojené štáty ako národy, ktoré boli pôvodom jednotné a rozišli sa a naopak Švajčiarsko, kde žijú národy rečou, národne a charakterom odlišné a napriek tomu tvoria príkladný štát. Rázus často hľadal príklady medzi krajinami západnej Európy. Odvolával sa na nacionalizmus veľkých európskych národov a vyzdvihoval ich národné povedomie a súdržnosť. Naopak, národné povedomie a povedomie spolupatričnosti Slovákov v tom čase Rázus hodnotí ako náramne slabé.

Slovenská národná strana, v ktorej Martin Rázus pôsobil bola najstaršou slovenskou politickou stranou, ktorá vznikla ešte v roku 1871. Bola hlavnou a dlhoročnou reprezentantkou Slovákov. Po roku 1918 sa jej pozície ale zmenili. V medzivojnovom období predstavovala SNS len nevýraznu

politickú stranu, ktorá si musela hľadať uplatnenie na novej politickej scéne. Navyše aj keď sa národná strana odvolávala na svoju predvojnovú tradíciu, bola považovaná za evanjelickú stranu, ktorú volilo v tom čase predovšetkým len evanjelické obyvateľstvo.

Strana sa hlásila k myšlienke autonomizmu. Štátny centralizmus viacerí slovenskí politici na začiatku akceptovali iba ako nevyhnutné štádium nie ako trvalú koncepciu. Rázus považoval autonómiu Slovenska, v zmysle Pittsburskej dohody, za najvhodnejšie štátoprávne riešenie, v rámci ktorého by sa uskutočnili pozitívne zmeny slovenských pomerov. Uvedomoval si, že ak chce realizovať svoje politické predstavy, je nutné pre tento cieľ získať spojenca. Jednou z alternatív sa ukázalo aj spojenectvo s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSĽS).³ Bolo to logické, keďže táto strana mala rovnako, ako SNS vo svojom programe autonómiu Slovenska. Predpoklady pre užšiu spoluprácu oboch strán sa vytvorili až na začiatku tridsiatych rokov. K politickému spojenectvu SNS a HSĽS došlo v roku 1932 vo Zvolene, kde sa Andrej Hlinka (1864 – 1938) a Martin Rázus, ako predstavitelia oboch strán (Rázus bol od roku 1929 predsedom SNS) dohodli na spoločnom postupe. V roku 1935 bola podpísaná volebná dohoda podľa ktorej mali ísť obe strany v máji 1935 do volieb pod spoločnou kandidátkou označenou ako Autonomistický blok. Toto zoskupenie získalo na Slovensku vo voľbách prvenstvo s 30, 1% hlasov. Napriek tomu spolupráca oboch strán nedopadla dobre a už po voľbách sa SNS formálne rozíšla s HSĽS z dôvodu nedodržania volebnej dohody.⁴

Isté nádeje vkladal Rázus aj do spolupráce s Milanom Hodžom (1878 – 1944). Ten patril k významným predstaviteľom agrárnej strany (Republikánska strana zemédeľského a maloroľníckeho ľudu), ktorá mala veľkú podporu v Čechách i na Slovensku. Podľa Rázusa práve Hodža bol spomedzi všetkých slovenských politikov pôsobiacich v celoštátnych politických stranách ten, kto z nich najviac chápal slovenským záujmom a jeho postoj nebol vždy v súlade s centralizmom. Napriek tomu Hodža mal o politike iné predstavy a mal v nej iné ambície, ako Rázus. K vážnejšej spolupráci nedošlo teda ani v tomto prípade.

Rázus skončil svoje politické účinkovanie s pocitmi sklamaní a nepochopenia. Do politiky vstúpil v presvedčení, že sa mu podarí do nej vniesť väčší sociálny rozmer. To však netušil, o akú zložitú cestu pôjde. Vstup Martina Rázusa do politiky vzbudil pomerne veľký ohlas, väčšinou však negatívny. Úloha opozičného politika mu prinášala mnohé problémy a pre svoje vyhradené názory a nekompromisnosť si získal viacerých nepriateľov. V závere tejto časti možno konštatovať, že Martin Rázus v politike nedosiahol veľkolepé úspechy práve naopak z hľadiska politických ziskov nebol veľmi úspešný. Napriek tomu jeho odhodlanie pomôcť svojmu národu bez túžby za vlastným prosperom ho v slovenskej politike stavia na osobitné miesto.

3 Literárna činnosť Martina Rázusa

Keď Martin Rázus vstúpil do politiky mal v nej jasnú predstavu, počkať kým sa vyrieši česko-slovenská otázka a venovať sa predovšetkým spisovateľstvu. Práve v literatúre bola Rázusova túžba k hlbšej realizácii. V roku 1934 v *Národných novinách* napísal: „*Ak som mal kedy ambíciu, to bola – stať sa dobrým spisovateľom a tak osožiť svojmu národu.*“

Recitovať začal už v ranom detstve. Ako trinásťročný napísal svoju prvotinu, prózu pod názvom *Rozprávočka* a na gymnáziu v Kežmarku začal písať svoje prvé básne. Najsilnejšou literárnou inšpiráciou bol pre neho v tomto období A. Sládkovič (1820 – 1872), J. Botto (1829 – 1881) a J. Kollár (1793 – 1852). Už v roku 1907 sa pokúsil publikovať svoje verše v časopise *Dennica*, vtedy ešte neúspešne. Z jeho básnickej zbierky z gymnaziálnych čias sa na verejnosť dostalo len veľmi málo. Po ročnom pobyte v Británii Rázusovo meno už nechýbalo ani v jednom literárnom časopise. Okrem *Dennice*, to boli *Slovenské pohľady*, *Prúdy* či *Živena*. Z tohto obdobia sú známe aj kratšie básne viažuce sa na jeho pobyt v Škótsku. Sú to už spomenuté *U S. Watsonovcov* a *Na Skyei*, ako aj báseň na *Morskom pobreží*, ktoré boli uverejnené v *Dennici*.

³ Slovenská ľudová strana bola prvou politickou stranou, ktorá sa konštituovala na Slovensku po vzniku republiky. V medzivojnovom období bola stranou s najväčšou podporou slovenského obyvateľstva (opierala sa o početné katolícke obyvateľstvo) a patrila k významným politickým subjektom prvej ČSR. Jej predsedom bol Andrej Hlinka, po ktorom dostala strana v roku 1925 svoje pomenovanie a premenovala na Hlinkovú slovenskú ľudovú stranu.

⁴ Išlo o nedodržanie 3. bodu volebnej dohody, keď HSĽS nepriznala SNS sľúbený mandát.

Martin Rázus je autorom viacerých básnických zbierok, noviel či románov. K najvýznamnejším patria jeho autobiografické romány *Maroško* (1932) a *Maroško študuje* (1933). Sú to romány za, ktoré sa Rázusovi dostalo asi najviac uznania spomedzi jeho kníh. Zachytávajú obdobie od autorovho detstva, cez dospievanie a štúdium po ženbu a smrť otca. Rázus v nich píše o svojich peripetiách, ale aj šťastných chvíľach daného obdobia. Jednotlivé postavy tu nazýva vymyslenými menami a sám vystupuje pod menom Martin Plajbás. V knihe *Maroško študuje* Rázus opisuje aj obdobie zo svojho študijného pobytu v Škótsku. Táto časť románu začína oznámením snúbenici Elene, že plánuje odísť do cudziny, kde sa jej pýta či na neho počká. Ďalej pomerne podrobne opisuje cestu cez mestá, ktoré prechádzal, samotný pobyt v Edinburghu, ako aj cestu domov. Toto dielo nám teda tiež pomerne dobre slúži na bližšie dešifrovanie tejto etapy Rázusovho života.

Britské prostredie sa podpísalo aj na Rázusovú spisovateľskú tvorbu. Stretnutie s vyspelou západnou literatúrou však nemalo za následok, že Rázus pasívne prijal nesporné kultúrne hodnoty a nekriticky ich imitoval v slovenskom prostredí. Rozšírenie obzoru a očarenie svetovou literatúrou neznamenali u neho ani zrieknutie sa národných tradícií, práve naopak. Vyjadril to v básni *Návrat k životu* slovami: „*Oh ruka tajná – požehnaná ruka, ty vyhládila si ma z vlasti otcov mojich – no nevzala mi všetko, čo som zdedil po nich, ich veľký poklad žičlive sa núka...*“. Báseň bola uverejnená v časopise *Živena* v roku 1913.

Za produkt jeho zahraničného pobytu možno označiť drámu s názvom *Obrodenie*, ktorú Rázus napísal práve počas svojho pobytu v Škótku. Dráma sa však nezachovala. Kde a kedy sa táto hra stratila nie je známe. Jej témou boli pravdepodobne vlastné duchovné krízy, teda išlo o autobiografickú drámu. Bližšie sa o nej dozvedáme iba z listov medzi literárnym kritikom Františkom Votrubom (1880 – 1953), vydavateľom Jánom Paričkom (1882 – 1914) a Martinom Rázusom. Parička v bližšie neurčenom čase poslal rukopis Rázusovej drámy Votrubovi na posúdenie, pretože uvažoval o jej knižnom vydaní.⁵ Votruba neodporúčal drámu vydať, pre technické neovládanie diela. Dielu vyčítal napríklad, že v ňom nie je nič dramatické a ide podľa neho iba viac menej o súvislé dialógy ľudí, ktorých autor postaví pred čitateľov. Tieto a ďalšie jeho slová na adresu diela však nemožno potvrdiť ani vyvrátiť. Hra mala podľa Votrubu päť dejstiev, päťdesiat výstupov, asi päťdesiat postáv a 136 strán textu. Súčasťou bol aj rozsiahly predslov, ktorý nie je jasné, či tiež zahrnul do daného počtu strán. Spomína, že na koncipovaní *Obrodenia* mali významnú úlohu aj akési dva hrubé zväzky Svetovej histórie. Literárny historik Michala Gáfrika (1931 – 2015) mal však iný názor. Pripúšťal, že dráma mohla mať kompozičné nedostatky, no podľa neho Rázusovi nešlo o konkrétne dielo konkrétneho autora. Presnejšie na mysli mal takéto konkrétne dielo a autora, ale jeho poznatky chcel zovšeobecniť, dať im univerzálnu platnosť. Postavy v dráme zámerne nemali mená, individuálne deje a problémy boli zámerne individualizované a autor im vtlačal istú univerzálnu platnosť. Nešlo mu o jednotlivca, ale o sumu historického poznania, o kritický pohľad na históriu človeka a ľudstva vôbec. Gáfrik sa ďalej domnieva, že predobrazom takého diela a autora bol u Rázusa britský historik a filozof Thomas Carlyle (1795 – 1881) a jeho monumentálne dielo o Veľkej francúzskej revolúcii. Carlyle Rázusovi imponoval zrejme pre jeho pesimistický pohľad na vývoj ľudskej spoločnosti, ale aj preto, že v živote človeka dôrazne akceptoval mravné princípy.

Z ďalších diel, ktoré mohli byť nejako ovplyvnené britským prostredím alebo britskými autormi spomenieme aj veselohru *Malý detektív*, ktorá vznikla už o čosi neskôr a to v polovici tridsiatych rokov. Rázus v nej podáva obraz unudenej vidieckej inteligencie, ktorej život je vyplnený drobnými intrigami a klebetami. Slovenský literárny vedec Július Pašteka (1924) túto veselohru prirovnáva k dielu *Škola klebiet* od anglického dramatika (pôvodom Íra) Richarda B. Sheridan (1751 – 1816), s ktorou sa mohol Rázus zoznámiť počas svojho pobytu v Škótsku, a teda mohla byť pre neho istou inšpiráciou. Veselohra ostala v rukopise a publikovaná bola až koncom šesťdesiatych rokov práve vďaka Paštekovu v časopise *Slovenské divadlo*.

⁵ Predpokladá sa, že to bolo tesne po tom, keď sa Rázus vrátil zo Škótky, lebo nie je pravdepodobné, alebo známe, že by túto hru posielal zo svojho pobytu poštou.

Literatúra:

- GÁFRIK, M.: Martin Rázus – osobnosť a dielo. I. Bratislava: Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry 1998. 211 s.
- GÁFRIK, M.: Martin Rázus – osobnosť a dielo. II. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000. 299 s.
- JURÍČEK, J.: Martin Rázus – Básnik a politika. Bratislava: Stimul 1993. 251 s.
- Martin Rázus: politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ. Zborník z vedeckej konferencie – Martin 26. – 27. jún 2008. Pekník, M. (ed.). Bratislava: Veda 2008. 416 s.
- PAŠTEKA, J.: Rázusova dramatická tvorba. In: Slovenské divadlo, 1969, roč. 17, s. 173 – 209.
- PEKNÍK, M.: Milan Hodža – politik a štátnik. Bratislava: Veda 2002. 383 s.
- RÁZUS, M.: Návrat k životu. In: Živena, 1913, roč. 4, č. 9, s. 266.
- RÁZUS, M.: Hojme rany. In: Bratislavské noviny, 1923, roč. 2, č. 107, s. 1.
- RÁZUS, M.: Neteoretizovať. In: Bratislavské noviny, 1923, roč. 2, č. 131, s. 1.
- RÁZUS, M.: To čím som povinný. In: Národné noviny, 1926, roč. 57, č. 219, s. 1.
- RÁZUS, M.: Ešte k hlasu z mladej agrárnej generácie slovenskej. In: Národné noviny, 1934, roč. 65, č. 43, s. 1.
- RÁZUS, M.: Argumenty – Hovory so synom a i s tebou. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1993. 79 s.
- RÁZUS, M.: Maroško študuje. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1996. 235 s.
- R. W. Seton – Watson and his relations with the Czechs and Slovaks : documents 1906 – 1951. I. Rychlík, J., Marzik, T., Bielik, M. (edit.). Praha: Ústav T. G. Masaryka 1995. 648 s.